

być ona rozpatrywana w kontekście świeckości państwa, zakładającej jego neutralność. Nie oznacza to jednak, że dystans pomiędzy państwem i kościołem jest zupełnie nie do pokonania, zwłaszcza że przyjmowana we Francji koncepcja laickości wyraźnie ewoluuje w kierunku tzw. laickości pozytywnej. Prof. Valdrini stwierdził również, że coraz bardziej powszechne jest w jego ojczyźnie przekonanie o potrzebie prowadzenia dialogu państwa z Kościołem Katolickim oraz innymi, zwłaszcza znaczącymi społecznie związkami wyznaniowymi (np. z grupami muzułmańskimi). Widoczne są już także pierwsze efekty zmierzających w tym kierunku dążeń.

Wystąpienie konkluzyjne wygłosił prof. Romeo Astorri (Uniwersytet Sacro Cuore, Wydział Prawa w Piacenzy). Zwrócił on uwagę na systematyczne rozszerzanie się kręgu państw, w których sytuacja Kościoła Katolickiego została określona w umowach ze Stolicą Apostolską, oraz podkreślił wzrost znaczenia krajowych Konferencji Episkopatów w procesie realizacji norm konkordatowych. Zauważył ponadto, że w konsekwencji wskazanych zjawisk i w związku z zasadą równości systematycznie rozbudowywane są formy dialogu instytucji politycznych z niekatolickimi związkami wyznaniowymi.

Konferencję zamknął prof. Giorgio Feliciani, który zapowiedział wydanie materiałów konferencyjnych. Należy oczekiwać, że wniosą one poważny wkład w dyskusję dotyczącą wzajemnych relacji państwa i kościoła. Konferencję więc można uznać za bardzo potrzebną, aktualną, integrującą środowisko znawców prawa wyznaniowego w jednoczącej się Europie.

Henryk Misztal

Międzynarodowa konferencja pt. *Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej*, Lublin, 24 kwietnia 2009 r.

W dniu 24 kwietnia 2009 r. na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej*, zorganizowana przez Katedrę Prawa Konstytucyjnego KUL. Do udziału w niej zaproszono grupę specjalistów z zakresu

relacji państwo-kościół z Uniwersytetu w Bari we Włoszech. Celem konferencji było porównawcze przedstawienie modeli relacji między państwem a Kościołem Katolickim i innymi związkami wyznaniowymi w Polsce i we Włoszech, ukazanie ewolucji przyjętych rozwiązań, a także wskazanie podobieństw i odrębności obu modeli. Podjęta refleksja naukowa służyć miała lepszemu zrozumieniu specyfiki tych relacji, poznaniu stanowisk, ale również wskazaniu tych płaszczyzn, które wymagają poprawy czy ulepszenia.

Konferencję otworzył i powitał przybyłych gości prorektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II ks. dr hab. Sławomir Nowosad, prof. KUL. Wyraził on nadzieję, iż konferencja poprzez wskazanie możliwych optymalnych rozwiązań w istniejących kwestiach spornych przyniesie także realne owoce w życiu publicznym. Następnie w imieniu organizatorów głos zabrał dr hab. Dariusz Dudek, prof. KUL, kierownik Katedry Prawa Konstytucyjnego. Jego zdaniem te dwie perspektywy – polska i włoska – spojrzenia na relacje państwowo-kościelne są interesujące i wielorako uzasadnione. Zwrócił uwagę na wielowiekowe, historyczne powiązania z Kościołem zarówno państwa polskiego (od przyjęcia chrześcijaństwa w 966 r.), jak i włoskiego (ze względu na ponad tysiącletnią obecność na terytorium Półwyspu Apenińskiego Państwa Kościelnego, a współcześnie umiejscowienie w sercu Italii Państwa-Miasta Watykańskiego). Ponadto zauważył, iż Włochy zawsze zajmowały szczególnie miejsce w świadomości Polaków. Do dziś obecne są wpływy kultury włoskiej w polskiej architekturze, literaturze, sztuce, a nawet kuchni. Również nasz hymn państwowy – *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech* – po dziś dzień przypomina drogę Polaków do niepodległej Ojczyzny: „z ziemi włoskiej do Polski”. Współcześnie za sprawą Ojca Świętego Jana Pawła II Italia była i jest najczęściej odwiedzanym przez Polaków krajem europejskim. Dziękując gościom z Włoch za udział w konferencji, wyraził nadzieję na dalszą owocną i korzystną dla obu stron współpracę naukową z Uniwersytetem w Bari.

Przedpołudniową sesję konferencji poprowadził ks. prof. dr hab. Henryk Misztal (KUL). Referat wprowadzający w polską część problematyki obrad pt. *Relacje Państwa oraz kościołów i innych związków wyznaniowych w Rzeczypospolitej Polskiej* wygłosił ks. dr hab. Piotr Stanisław, prof. KUL, kierownik Katedry Prawa Wyznaniowego KUL. Przedstawił on proces formowania się przepisów określających relacje pomiędzy państwem a Kościołem Katolickim i innymi związkami wyznaniowymi, jaki

przebiegł we współczesnej Polsce po 1989 r. Następnie ogólnie scharakteryzował konstytucyjne unormowania przedmiotowych relacji. Zwrócił uwagę, iż unormowania te nie zostały podporządkowane jednej opcji politycznej czy światopoglądowej, ale są owocem szerokiego kompromisu. W Konstytucji znalazły się rozwiązania wynikające z polskich tradycji, a także wzorowane na normach prawa międzynarodowego, poświęconych ochronie wolności myśli, sumienia i religii, czy też stanowiące kalkę rozwiązań przyjmowanych w innych państwach, w tym w szczególności wpisanych do Konstytucji Republiki Włoskiej. Na koniec swego wystąpienia wskazał problemy otwarte, jakie można dostrzec we współczesnych relacjach między państwem a związkami wyznaniowymi w naszym kraju, z których najistotniejszym – jego zdaniem – jest postulowana zmiana modelu finansowania instytucji kościelnych. Jako możliwy do przyjęcia wzorec w tym zakresie wskazał rozwiązania funkcjonujące we Włoszech i na Węgrzech. Zaznaczył przy tym, iż istnienie zasygnalizowanych problemów nie zmienia jednak ogólnie pozytywnej oceny relacji państwo-kościół w Polsce. Pomimo świeckiego charakteru tych relacji pamięta się w nich o chrześcijańskich korzeniach i dostrzega znaczenie kościołów i innych związków wyznaniowych jako partnerów państwa w dialogu i współdziałaniu dla dobra człowieka i dobra wspólnego.

Kolejny referat pt. *Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół w Konstytucji Republiki Włoskiej* wygłosił prof. Gaetano Dammacco. Omówił proces kształtowania się relacji między państwem a kościołem od początków istnienia państwa włoskiego (1861 r.), poprzez zawarcie Traktatów Laterańskich (11 lutego 1929 r.), przyjęcie Konstytucji (1947), aż po rewizję Konkordatu z 1929 r., której dokonano w 1984 r., a która miała na celu dostosowanie regulacji konkordatowej do postanowień Soboru Watykańskiego II. We włoskim porządku prawnym funkcjonuje zasada świeckości państwa, choć nie została ona wprost wpisana do Konstytucji. Świeckość nie oznacza jednak indyferencji. Religia we Włoszech traktowana jest jako dobro wspólne, a nie przyczyna konfliktów. Po omówieniu przepisów prawnych prof. G. Dammacco skoncentrował się na przedstawieniu bieżących problemów, jakie niesie ich praktyczne stosowanie. Zaznaczył przy tym, iż są to problemy, które pojawiają się także w innych współczesnych państwach liberalnych i związane są z postępującą w tych państwach laicyzacją życia publicznego.

Po przerwie przewodnictwo obrad objął ks. prof. dr hab. Józef Krukowski (KUL). Następnie kolejny z gości przybyłych z Uniwersytetu

w Bari, prof. Paolo Stafani, wygłosił przedłożenie pt. *Zasada laickości w orzecznictwie Sądu Konstytucyjnego Republiki Włoskiej*. Przedstawił wizję świeckości państwa, jaką można wyprowadzić z orzecznictwa Sądu Konstytucyjnego (SK). Trudność tej materii – zdaniem mówcy – wynika ze wspomnianego już braku wyrażonej *explicite* w Konstytucji zasady świeckości państwa. Prelegent omówił wybrane orzeczenia SK, m.in. dotyczące fakultatywnego nauczania religii w szkołach publicznych, odnosząc się do ich uzasadnień. Kończąc, podkreślił, iż w ocenie SK świeckość państwa przyjęta we Włoszech jest traktowana jako gwarancja i rękojmia wolności religijnej.

Problematyka polskich regulacji wyznaniowych powróciła w referacie ks. prof. dr. hab. Henryka Misztala zatytułowanym *Ustawy majowe – o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Polsce – z perspektywy 20 lat*. Prelegent rozpoczął od przedstawienia długiej i trudnej drogi, jaką należało przebyć, by mogło dojść do uchwalenia wspomnianych ustaw. Podkreślił istotną rolę, jaką w tym procesie odegrała Komisja Mieszana (Wspólna), złożona z przedstawicieli Rządu i Episkopatu Polski. To w dużej mierze w wyniku jej starań, u schyłku Polski Ludowej, w dniu 17 maja 1989 r. uchwalone zostały trzy ustawy – o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP i o ubezpieczeniu społecznym duchownych. Przyjęcie tych ustaw rozpoczęło proces demokratyzacji polskiego prawa wyznaniowego. Prelegent wskazał najistotniejsze zmiany w sytuacji prawnej poszczególnych osób w zakresie wolności sumienia i wyznania, jak i związków wyznaniowych, w tym w szczególności Kościoła Katolickiego, jakie były efektem przyjęcia przedmiotowych ustaw.

W dyskusji podsumowującej tę część obrad powrócono do definicji świeckości państwa i często używanych w kontekście tej świeckości pojęć: laicyzmu i państwa laickiego. Odnosząc się do nich, prof. Paolo Stafani powiedział, że jego zdaniem świeckość-laickość państwa nie jest ani dobra, ani zła, przede wszystkim zaś nie może ona mieć charakteru antyreligijnego, bo wówczas przestaje być świeckością. Państwo świeckie pozwala swoim obywatelom na wyrażanie przekonań religijnych, samo jednak – podkreślił – nie pozostaje niewolnikiem żadnej koncepcji religijnej.

Sesję popołudniową pod przewodnictwem ks. dr. hab. Piotra Stanisza, prof. KUL, rozpoczął cykl referatów poświęconych konkordatom: polskiemu i włoskiemu. Prof. Maria Luisa Lo Giacco przedstawiła referat pt. *Ocena obowiązywania Konkordatu zawartego pomiędzy Stolicą*

Apostolską a Republiką Włoską w 25-lecie od jego nowelizacji. Rozpoczęła swoje wystąpienie od ukazania okoliczności, w jakich doszło do modyfikacji Konkordatu włoskiego w 1984 r. Wyszczególniła zmiany, jakie zostały wprowadzone w drodze tej nowelizacji. Dotyczyły one przede wszystkim: organizacji nauczania religii w szkołach publicznych (zmiana z systemu obligatoryjnego na fakultatywny), zawierania małżeństw w formie kanonicznej ze skutkami cywilnymi, finansowania duchownych. *Accordo* z 1984 r. miało charakter ramowy, pozostawiło szereg kwestii do uregulowania w dalszych porozumieniach zawieranych między przedstawicielami Episkopatu Włoch i lokalnych władz państwowych. Takie dodatkowe umowy dotyczyły np. kwestii ochrony dóbr kultury czy możliwości sprawowania opieki duszpasterskiej w ośrodkach odosobnienia.

Problematykę polskiego Konkordatu zawartego w 1993 r. podjął ks. prof. dr hab. Józef Krukowski w referacie pt. *Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*. Przedstawił kontekst historyczny zawarcia umowy, okoliczności, które zaważyły na długim oczekiwaniu na jej ratyfikację (doszło do niej dopiero w 1998 r.), problematykę skuteczności Konkordatu i formy jego realizacji w krajowym porządku prawnym. Omawiając katalog spraw uregulowanych w umowie, w sposób szczególny zwrócił uwagę na: gwarancje wolności Kościoła w zakresie komunikowania w płaszczyźnie horyzontalnej i wertykalnej, uznanie osobowości prawnej Kościoła i jego jednostek organizacyjnych, swobodę pełnienia misji w życiu publicznym, wolność dokonywania zmian w strukturze terytorialnej, niezależność w mianowaniu duchownych, wolność sprawowania kultu publicznego, nienaruszalność miejsc kultu i cmentarzy, prawo do prowadzenia placówek oświatowo-wychowawczych, uniwersytetów, szkół wyższych, prowadzenia duszpasterstwa wobec osób przebywających w wojsku, zakładach penitencjarnych, zakładach opieki zdrowotnej i pomocy społecznej, a także prawo do drukowania i rozpowszechniania materiałów i publikacji, do posiadania środków społecznego przekazu i emitowania audycji w publicznej radiofonii i telewizji. Oceniając przyjętą regulację, prof. J. Krukowski stwierdził, iż Konkordat przyczynił się do stabilizacji stosunków na linii państwo-Kościół Katolicki, a pośrednio również do ustabilizowania sytuacji innych związków wyznaniowych. Kończąc, zgłosił postulat zawarcia przez Polskę jeszcze dwóch umów ze Stolicą Apostolską, a mianowicie dotyczących spraw finansowych i statusu prawnego Ordynariatu Polowego WP.

Problematykę działalności Kościoła we Włoszech w referacie pt. *Relacje pozakonkordatowe pomiędzy Kościołem katolickim a Państwem Włoskim* omówiła prof. Roberta Santoro. Materia konkordatowa nie wyczerpuje problematyki stosunków państwo-kościół. Zdaniem prelegentki już po 1984 r. pojawiło się szereg zagadnień, które niewątpliwie można zaliczyć do tzw. *res mixtae*, a które mogą rodzić problemy w sferze wolności religijnej, jak chociażby kwestie aborcji, eutanazji, zapłodnień *in vitro*, bioetyki itp. Szczególnie istotna w kontekście rozwoju inżynierii genetycznej i nauk biomedycznych staje się problematyka określenia i kontroli granic życia i śmierci człowieka. Tworzenie prawa w tym zakresie wiąże się z dopuszczeniem do głosu w dyskusji nad tymi zagadnieniami także przedstawiciele Kościoła. Ich stanowcze wystąpienia były niejednokrotnie we Włoszech niesłusznie interpretowane jako próby ingerencji Kościoła w tworzenie prawa krajowego dotyczącego problematycznych zagadnień. Ingerencja w proces legislacyjny jest oczywiście niedopuszczalna w państwie świeckim, ale – jak zaznaczyła prelegentka – z drugiej strony należy pamiętać, że są to kwestie, w których katolicy nie mogą milczeć, a zgodnie z art. 1 Konkordatu z 1984 r. nie ma takiej sfery, w której katolicy nie mogliby się wypowiadać. Jako przykład sprawy, która w ostatnim czasie podzieliła opinię publiczną we Włoszech, przytoczyła orzeczenia sądu dotyczące leczenia Eluany Englaro, dla której rodzice zażądali przerwania interwencji medycznej.

Ostatni cykl referatów wygłoszonych w trakcie konferencji poświęcony został charakterystyce unormowań Konstytucji RP z 1997 r., stanowiących podstawę regulacji stosunków między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w Polsce. Jako pierwsza – zgodnie z systematyką przepisów zawartych w art. 25 Konstytucji – została przybliżona zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych. Mgr Kamila Doktor-Bindas (KUL), która omówiła wymienioną zasadę, zwróciła uwagę na znaczenie, jakie jest jej przypisywane w demokratycznym państwie prawnym i współczesnym społeczeństwie demokratycznym. W swoim wystąpieniu przytoczyła również przeważające poglądy doktryny na jej temat oraz sposób interpretacji powyższej zasady w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Następnie głos zabrał dr Marek Dobrowolski (KUL), który w swoim wystąpieniu podjął próbę odpowiedzi na dość prowokacyjnie postawione pytanie: bezstronność (neutralność) państwa w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych – rzeczywistość czy utopia? W swoim wystąpieniu zwrócił uwagę na trud-

ności, jakie rodzą się przy interpretacji tego przepisu, a wiążą się z ustaleniem normy postępowania, jednoznacznie określającej obowiązki organów państwa. Zdaniem prelegenta dosłowne rozumienie tzw. bezstronności światopoglądowej państwa może prowadzić w ślepy zaułek. Referat kończący obrady wygłosił dr Przemysław Czarnek (KUL). W swoim przedłożeniu ukazał autonomię i współdziałanie w relacjach państwa i kościoła jako standardy państwa prawa. Uzasadniając perspektywę swojego spojrzenia na fundamentalne dla relacji państwo-kościół zasady: autonomii i współdziałania, podkreślił, iż zasada państwa prawa wyrażona w art. 2 Konstytucji RP jest uważana za podstawę wszystkich rozwiązań ustrojowych i „zasadę zasad”.

Na podkreślenie zasługuje wysoki poziom merytoryczny wygłoszonych referatów. Zróżnicowane tematycznie wystąpienia prelegentów pozwoliły wieloaspektowo przeanalizować relacje pomiędzy państwem a kościołem w Polsce i we Włoszech. Oczekiwać zatem można, że zapowiadane przez organizatorów książkowe wydanie materiałów pokonferencyjnych będzie równie interesujące.

Marta Ordon

VI Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Wyznaniowego pt. *Od tymczasowości do stabilizacji. Zmiany w polskim prawie wyznaniowym na przestrzeni lat 1989-2009, Kamień Śląski, 19-21 maja 2009 r.*

W dniach 19-21 maja 2009 r. w Kamieniu Śląskim odbyło się VI Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Wyznaniowego pt. *Od tymczasowości do stabilizacji. Zmiany w polskim prawie wyznaniowym na przestrzeni lat 1989-2009*. Organizatorami tego naukowego spotkania byli: Zakład Prawa Kanonicznego i Wyznaniowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego oraz Polskie Towarzystwo Prawa Wyznaniowego. Patronat nad konferencją objęli: wiceprezes Rady Ministrów, minister spraw wewnętrznych i administracji Grzegorz Schetyna oraz marszałek województwa opolskiego Józef Sebesta.

Przybyli uczestnicy konferencji zostali powitani przez ks. dr. D. Walencika i ks. prof. dr. hab. Z. Gleisnera. Uroczystego otwarcia tego naukowego spotkania dokonał dziekan Wydziału Prawa i Administracji